

SLOVENSKI INTELEKTUALCI – IZSELJENCI NA HRVAŠKEM: JERNEJ FRANCELJ (1821–1889)

Irena Gantar Godina

COBISS 1.01

Leto 1848 ni bilo prelomno le za avstro-ogrsko državo in njene narode, prelomno je bilo tudi za nadaljevanje sodelovanja avstrijskih in ogrskih Slovanov, za njihovo kulturno, gospodarsko in politično uveljavitev, za politiko države do slovanskih narodov in, nenazadnje, za odnos Slovencev do drugih slovanskih narodov. Tako so dogajanja leta 1848 močno vplivala tudi na odnose med Slovenci in Hrvati.¹ Hrvaško ilirsko/narodno gibanje, ki se je razmahnilo kmalu po koncu Napoleonovih Ilirskih provinc, je bilo pravzaprav, če zelo poenostavimo, posledica/reakcija na agresivno madžarsko jezikovno politiko, ki je vse od leta 1790 zahtevala uporabo madžarskega jezika tudi na Hrvaškem. Zahteve so se ponavljale vsakih nekaj let, vse do leta 1812, ko je moral kralj razpustiti sabor, kar je trajalo do leta 1825. Čas med obema saboroma so izkoristili hrvaški rodoljubi, ki so začeli intenzivno propagirati hrvaški jezik kot jezik kulture, znanosti, kot jezik, ki naj ga uporabljajo v šolah. Dejavnosti so se vrstile skozi celotno obdobje Metternichovega absolutizma, razvijala sta se tako jezik kot zavest o potrebi združitve ljudstva okrog enega jezika. Hrvati so tako lahko že v času Metternichovega vladanja, že v 20. letih 19. stoletja, razvijali svojo kulturno-jezikovno pa tudi politično dejavnost – kar je bila, med drugim, tudi posledica njenega posebnega položaja, tj., da je bila formalno podrejena drugi politični tvorbi, obe pa sta bili podrejeni tretji, skupni tvorbi, cesarstvu. Prav to so znali obrniti sebi v prid, saj je bil odnos enih ali drugih do Hrvaške pravzaprav neke vrste lakmusov papir za prepoznavanje trenutnega (ne) razumevanja Ogrske in Avstrije. Tak položaj jim je nekaj časa omogočal dokaj sproščeno delovanje; imeli so že zelo razvejano jezikovno-kulturno dejavnost, pri kateri pa je sodelovalo tudi, sicer maloštevilno, pa vendarle, hrvaško plemstvo z Jankom Draškovičem² na čelu.

¹ Josip Horvat, *1848*, Zagreb; Mirjana Gros, *Počeci moderne Hrvatske*, Zagreb, Globus 1985; F. Petre, *Poskus ilirizma na Slovenskem*, Ljubljana, Slovenska Matica, 1939; Ivan Prijatelj, *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848–1895*, zv. 1, Ljubljana, DZS, 1955.

² Grof Janko Drašković (1770–1856), simpatizer francoske revolucije in Napoleona, se je pod vplivom nacionalnih gibanj tistega časa (Mazzini, Lelewel ...) hitro pridružil ilirskemu gibanju in postal njihov zaščitnik. Leta 1838 je izdal prvo hrvaško brošuro *Disertatio iliti razgovor darivan poklisarom kraljevina naših za buduču dietu ugarsku odslanem*, v kateri je zahteval zedinjenje hrvaških dežel in uvedbo hrvaškega jezika v javno življenje. Prav tako je pozval hrvaške ženske

Gibanje je iz leta v leto dobivalo nove razsežnosti. In ko je Ljudevit Gaj leta 1834 dobil pravico izdajati politični časopis, se je gibanje prevesilo iz jezikovno-kulturnega v nacionalno-politično gibanje, kar se je izteklo v prepoved delovanja leta 1843.³ Glasnikom ilirskega gibanja je v kratkem času kljub pritiskom Ogrske in Dunaja do leta 1848 uspela taka množičnost gibanja, kakršne Slovencem ni bilo mogoče doseči vse do dobe taborov, saj je bil krog, ki se je zavzemal za idejo Zedinjene Slovenije leta 1848 »še šibek in maloštevilen« ... »prave organizacije slovensko politično gibanje v letu 1848 ni imelo, ... ni bilo niti enega množičnega ali reprezentativnega shoda ... , toda ... nobenega ... vodstva, ki bi usmerjalo slovensko politiko ...«⁴ Drugače je bilo na Hrvaškem: Gajev oz. Draškovičev koncept je vseboval točke, ki so spodbujale dvig nacionalne in državne zavesti Hrvatov in odpor proti politični, gospodarski in kulturni prevladi Madžarov; obenem pa so želeli pridobiti in zbrati okrog gibanja tudi druge južne Slovane. Hrvati so torej že pred letom 1848 dosegli nekaj pomembnih rezultatov svoje nacionalne politike, na primer že omenjeni politični časopis, prvega učitelja »narodnega« jezika, dosegli pa so tudi, da jih je morala ogrska oblast obravnavati kot »partes adnexae« (pridruženi deli) in ne kot »partes subjectae« (podložni deli), čeprav so Hrvati zahtevali izraz »regna socia« (zvezne kraljevine). Medtem ko so Slovenci to obdobje doživljali predvsem kot odsotnost vsake politične dejavnosti na eni strani in na drugi strani – edino možno – močno in dokaj široko kulturno-jezikovno delovanje, so Hrvati v okviru Narodne stranke, torej že pred letom 1848, imeli že povsem dorečene politične zahteve in cilje, ki so jih v obliki 30 Zahtev naroda podali na Veliki ljudski skupščini Kraljevine Dalmacije, Hrvaške in Slavonije 25. marca 1848.⁵ Slovenci so v sklopu jezikovno-kulturnih dejavnosti med drugim tudi veliko razpravljali o idejah hrvaških iliristov, predvsem z jezikovno-kulturnega vidika in šele leta 1843 so z Bleiweisovimi⁶ Novicami dobili prvi slovenski list, ki pa ni imel tako »radikalnih« vsebin kot npr. Gajeve Ilirske Novine.

Ideje iliristov/ilircev so med Slovence zanesli ne le tisti, ki so se zanje najbolj

iz višjih krogov, naj uporabljajo hrvaščino. Leta 1838 je skupaj z iliristi ustanovil Ilirsko čitaonico kot središče gibanja. Postal prvi predsednik Maticе Ilirske, ustanovljene 1842. Umril je 1856 v Radgoni.

³ Madžarsko plemstvo je uspelo prepričati avstrijski dvor, da so ilirci protiavstrijski in protidinastični prevratniki, zato je Dunaj 11. januarja 1843 s cesarskim reskriptom prepovedal gibanje in ime iliri.

⁴ Vasilij Melik, Leto 1848 v slovenski zgodovini. V: *XVII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, Ljubljana, 1981, str. 45.

⁵ Med drugim so zahtevali hrvaško nacionalno neodvisnost, priključitev Vojne krajine in Dalmacije civilni Hrvaški, uvedbo hrvaškega jezika kot uradnega, svobodo tiska, združevanja, vere, učenja in govora, ukinitvev privilegiranih stanov, osvoboditev kmetov, oblikovanje nacionalne vojske, ukinitvev nekaterih monopolov ipd.

⁶ Vasilij Melik, *Bleiweisova vloga v slovenski politiki*, Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike, zv. 7, Bleiweisov zbornik, Slovenska Matica, Ljubljana 1983, str. 15–24; Peter Vodopivec, *Gospodarski in socialni nazori Bleiweisovega kroga*, Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike, zv. 7, Bleiweisov zbornik, Slovenska Matica, Ljubljana 1983, str. 25–41.

navduševali, npr. Stanko Vraz, Josip Muršec oz. predvsem štajerski domoljubi, marveč tudi študentje na dunajski ali graški univerzi; z ilirizmom so se seznanjali tudi Slovenci, ki so se šolali na hrvaški strani in so bili neposredne priče intenzivnemu ilirskemu kulturno-jezikovnemu, med ljudmi že zelo uveljavljenemu gibanju. Med temi so bili predvsem Slovenci z obmejnih področij med slovensko Štajersko in Hrvaško; ti so že zgodaj obiskovali srednje šole na hrvaški strani. Zaenkrat natančnega števila slovenskih dijakov še nimamo, zlasti ne iz časa pred letom 1848; za poznejše obdobje imamo t. i. letna poročila (godišnji izvještaj), nekaj pa jih je naš(t)el tudi Antun Cuvaj,⁷ toda sezname nikakor niso popolni in kjer niso navedli stalnega prebivališča, še manj zanesljivi. Toda imena kot so Franjo Pavlin iz Prezida, Vladimir Peharec iz Mokronoga, Ljuboslav Oberranzmayer iz Maribora, tudi Milan Milotti iz »Zagorja u Kranjskoj« ali pa Ivan Pevec, Alex Žerjav, Oskar Leskovic, Ivan Košir, Ferdo Šega ali Vekoslav Tertnig, pri katerih kraj rojstva/bivanja ni bil naveden, so bržkone zares imena slovenskih dijakov.⁸ Seznam iz leta 1870 pa npr. pokaže tudi sicer dokaj pestro nacionalno sestavo takratnega dijaštva, saj so se na zagrebški realki šolali tudi dijaki iz drugih delov monarhije, npr. iz Černovic (Alfonso Ebner), Temišvara (Eugen Ress), Drohobiča v Galiciji (Hugo Skala), dva dijaka iz Prage in eden celo z Dunaja.

Kljub temu da ne Slovincem ne Hrvatom pa tudi drugim slovanskim narodom v okviru habsburške monarhije ni uspelo uresničiti večine zahtev, saj so se poskusi reformiranja države hitro končali, se je med Hrvati, ki so pridobili kar zgledno avtonomijo, nacionalna samozavest zelo okrepila. In tudi to je Hrvate spodbudilo, da so začeli drugače gledati na Slovence: na eni strani so – vsaj nekateri – zdaj videli večje možnosti slovensko-hrvaškega povezovanja, na drugi pa so nekateri na Slovence gledali povsem drugače, najprej kot na potencialne zaveznike Dunaja in hkrati s tem so začeli izražati tudi ozemeljske zahteve oz. dokazovati pripadnost nekaterih slovenskih ozemelj Hrvaški. To to so bila osamljena mnenja, tako da so, mnogi Slovenci občudujoče spremljali hrvaško nacionalno prebujo. Med ne tako malo Slovenci se je ponovno porodila misel ne le o enotnem, ilirskem jeziku, marveč tudi želja po tesnejšem politično-kulturnem sodelovanju.

Med slovenskimi izobraženci, ki so se odpravili na Hrvaško s tovrstnimi upanji, so bili med bolj znanimi Janez Trdina, Sebastijan Žepič, Matija Valjavec, Ivan Macun, med manj znanimi pa, npr. Bartol Jernej Francelj, Andrej Gostiša, Anton Rojc, Ivan Stožir, kaplan Janez Božič,⁹ Franjo Bradaška, verjetno tudi Jakob Čičigoj in še kdo.

Za mnoge slovenske državne uradnike, ki so se na Hrvaško izselili v času Bachovega premeščanja predvsem slovanskih, največ čeških in slovenskih, državnih uslužbencev, to ni bila kazen oz. nekaj, kar bi odločno zavračali; o tem pričajo tudi besede Matije Valjavca, ki je v svoji avtobiografiji poudaril, da so se raje odločali za Hrvaško kot za Dunaj, ker na Ljubljano ali slovenske kraje »naj ne misliva ...«

⁷ Antun Cuvaj, *Gradja ...*

⁸ *Godišnje izvešče zagrebačke više realke*, Zagreb 1863 in Zagreb 1870.

⁹ Janez Božič je na reški gimnaziji eno leto poučeval latinščino in nemščino. Ko se je vrnil na Dunaj, da bi dokončal šolanje, je oglušel; preselil se je v Celovec, kjer je od 1865 urejal list *Slovenec*.

Za nekatere¹⁰ je bila to (tudi) priložnost preseči razočaranje nad neuspešnimi akcijami Slovencev v letu 1848, tako da so odšli v deželo, Slovincem najbližjo in najbolj sorodno. V Hrvaški so dobili priložnost bolje spoznati ljudstvo, njihov jezik kot najbližjega slovenskemu ter njihovo vsakdanje življenje; največ pa so pričakovali v zvezi z idejo ilirizma, z vsejužnoslovansko idejo. Obenem so imeli v hrvaškem delovanju tudi zgled, kako se organizirati in delovati v dobro naroda. Mnogi, ki jim oblast ni dovolila zaposlitve doma in jih je praktično izselila v sosednjo deželo, se temu niso upirali; od bivanja med »brati« so nekateri veliko pričakovali: mnogi so v tem videli več možnosti za napredovanje v stroki, drugi predvsem za preučevanje jezika, tudi boljše možnosti za delo, in ne nazadnje, pričakovali so boljše medsebojno spoznavanje, skozi to pa tudi uresničevanje ideje o povezovanju Slovencev z južnoslovanskimi narodi.

Lep primer je *Janez Trdina*,¹¹ ki je zapisal, da je na Hrvaško odšel z velikim navdušenjem, saj je pričakoval, da bo prišel med brate, v središče jugoslovanskega navdušenja.

Med Slovenci, ki so že srednjo šolo – gimnazijo – obiskovali na Hrvaškem, torej že pred letom 1848, je bil tudi *Jernej Francelj*,¹² rojen leta 1821 v Čadramski vasi¹³ pri Poljčanah. Vpisal se je na gimnazijo v Karlovcu, kjer se je lahko že kot dijak seznanil s hrvaškim okoljem, jezikom in takratnimi kulturnimi, socialnimi pa tudi političnimi razmerami. O njegovem bivanju na Hrvaškem v času šolanja sicer nimamo neposrednih pričevanj, iz Križanovega zapisa pa vzemo, da je prišel v Karlovec povsem

¹⁰ Med »nekaterimi« so bili zagotovo Andrej Gostiša, Ivan Macun, Anton Rojc, Janez Trdina ...

¹¹ Janeza Trdino je leta 1853 v Varaždin povabil Anton Jarc. Prišel je z Dunaja, kjer je študiral zgodovino in zemljepis, poleg tega pa tudi staro cerkveno slovanščino pri Franu Miklošiču. V Varaždinu je ostal samo eno šolsko leto, do 1854/55, ko se je na povabilo ravnatelja reške gimnazije Štefana Vidica preselil na Reko. Njegov nemirni in kljubovalni značaj mu je škodoval, saj ni mogel prikriti svojih političnih opredelitev. Težave z oblastjo so se stopnjevale, zato je bil kmalu suspendiran in leta 1866 upokojen. Preselil se je v Novo mesto in tam živel do smrti leta 1905.

¹² SBL, 2. zvezek, Ljubljana 1926, str. 184–185.

¹³ Zanimivo, da se prav vsi Franceljevi biografi zgledujejo po prvotni napaki njegovega »biografa« dr. Ivana Križana, ki je predvideval, da je bil rojen na Gorci v občini »Čabraška ves« in krščen v »župnej cerkvi v Poličanah«. Po podatkih *Special-Orts-Repertorium von Steiermark* iz leta 1882, ki ga je izdala C. kr. statistična centralna komisija na Dunaju, je vpisana Tschadramdorf/Čadram ves v sodnem okraju Slovenska Bistrica. Štela je 19 hiš, 68 prebivalcev, od tega 33 moških in 35 žensk, vsi katoliki in vsi slovensko govoreči (občevalni jezik domačega prebivalstva). V *Leksikonu občin kraljestev in dežel zastopanih v državnem zboru, IV. Štajersko*, izdanem 1904 na Dunaju in »izdelan po rezultatih popisa ljudstva dne 31. grudna 1900«, je Čadram spadal v občino Oplotnica, štel 35 hiš, 182 prebivalcev, 93 moških in 89 žensk, od tega je bilo 6 nemško in 176 slovensko govorečih. Tudi *Spezialrepertorium der Oesterreichischen Länder* iz leta 1917, izdan na Dunaju, ki izhaja iz popisa prebivalstva leta 1910, je vpisana Čadramska vas kot Čadram s 33 hišami, 168 prebivalci, od katerih jih je 19 govorilo nemško in 148 slovensko. *Krajevni leksikon Dravske banovine*, Ljubljana 1937, navaja, da spada Čadramska vas v občino Poljčane. Po *Krajevnem leksikonu Slovenije*, Ljubljana 1980, IV. knjiga Podravje in Pomurje, geslo Čadramska ves, sodi v občino Poljčane. Omenjen je tudi Jernej Francelj kot »profesor v Varaždinu ...«, str. 533. Za vse podatke sem iskreno hvaležna dr. Evi Holz z Inštituta za zgodovino Milka Kosa ZRC SAZU.

po naključju: »Gredoč proti Podčetrtku in sv. Petru, hotel je Jarnej v Zagreb; ali ko se približuje Podčetrtku, dostigne ga neki duhovnik in ko mu roko poljubi, vpraša ga prijazno, kdo je in kam ide. Jarnej mu svoj namen razodene in poda mu tudi svoje izrstno spričevalo; ko je duhovnik prečita, popraša ga, ali ima kako rodbino v Zagrebu. Ko Jarnej to zanika, nagovarja ga, naj gre rajši v Karlovec, ker so tam ravno take šole kakor v Mariboru in Celji. Tudi je v Karlovcu ... ravnatelj Podvinski, Slovenec, rodom iz Brežic ... Ta dobri gospod pokaže še našemu Jarneju pot proti Karlovcu, stisne mu v roke dvajsetico in želeč mu dobro srečo, razstane se z njim ...«¹⁴

Res ga je ravnatelj Jožef Emanuel Podvinski¹⁵ sprejel z veseljem, tako da je Francelj uspešno dokončal vseh šest razredov. Kljub temu da se je šolal prav v času delovanja hrvaških ilircev, se, kot navaja Križan, za gibanje in ideje ni zanimal, saj se je moral preživljati z instrukcijami, »kajti od očeta ni hotel prositi podpore ...« Kljub temu je zelo verjetno, da je dogajanje na Hrvaškem usodno zaznamovalo njegovo nadaljnje življenje in delo. Šolanje je leta 1842 nadaljeval na liceju v Gradcu, poleg obveznih predmetov je poslušal tudi gospodarstvo, estetiko, slovenščino in italijanščino. V Gradcu se je seznanil z Radoslavom Razlagom in Ivanom Macunom, ki sta ga navdušila za študij slovanskih jezikov in predvsem za slovansko sodelovanje, za vseslovansko idejo. Družba okrog Macuna in Razlaga je prebirala različne časopise, ki so izhajali na Hrvaškem, npr. Ilirske Novine, Danico, Zoro Dalmatinsko pa tudi Slavische Jahrbücher, razprave o slovanstvu ipd. Kljub povsem nasprotnim interesom se je po končanem šolanju na željo staršev leta 1845 vpisal na bogoslovje v Celovcu. Tudi tu se je vključeval v delo za slovenstvo in slovanstvo, saj je sodeloval v slovenskem društvu, ki ga je vodil kanonik iz Maribora France Kosar.¹⁶ Objavljal je navdušujoča pisma Radoslava Razlaga, ki jih je pošiljal iz Zagreba, se družil z Matijo Majarjem, Jernejem Placidom Javornikom,¹⁷ ki se je prav tako kot Francelj šolal v Karlovcu, in Martinom Slomškom. Vsi ti so imeli izjemno velik vpliv na Francelja, zlasti leta 1848. Žal nimamo pričevanj ali podatkov o njegovem sodelovanju v narodnem gibanju leta 1848. Vemo, da je iz Celovca dopisoval v revijo Union, ki jo je v Pragi izdajal Jan Peter Jordan, lužiškoserbski, slovansko čuteči razumnik na univerzi v Leipzigu.¹⁸ Sam Francelj o tem, zakaj je zapustil Celovec, ni pustil pričevanj; o tem je pisal njegov varaždinski kolega Ivan Križan, ki je zapisal,

¹⁴ Ivan Križan, *Jarnej Francelj*, Kres 1885, str. 419.

¹⁵ Slovenski frančiškan (1788–1853), ki je bil od 1834–53 ravnatelj gimnazije ter deške in dekliške šole v Karlovcu.

¹⁶ Franc Kosar (1823–1894), pisatelj, mariborski kanonik, rodoljub, frančiškan, ki je dve leti pred Franceljem prejel mašniški red. Svoje življenje je posvetil preučevanju katolištva in narodnosti, tudi prevajal, pisal.

¹⁷ Jernej Javornik (1803–1864), do 1831 študiral teologijo v Celovcu, potem deloval kot profesor bibličnega prava v Celovcu. Kot goreč Slovenec je leta 1848 dopisoval v Slovenijo, sicer pa veliko prevajal nabožne tekste v slovenski jezik. Leta 1850 so ga premestili za župnika v Št. Jurij v Labotski dolini.

¹⁸ Jan Peter Jordan (1818–1891), Lužiški Srb, sicer tesen sodelavec F. Palackega, je od 1844–1848 v Leipzigu predaval slovanske jezike in literaturo, izdajal *Jahrbücher für Slawische Literatur, Kunst und Wissenschaft*, izdal poljsko-nemški in nemško-poljski slovar. Zaradi svojega proslavnanstva je moral leta 1848 zapustiti univerzo. Odšel je v Prago, kjer je sodeloval pri Slovanski lipi, sicer

da je Celovec zapustil potem, ko je dobil sporočilo Radoslava Razlaga, da je opustil študij bogoslovja in bo raje študiral pravo. Morda je bil to vzrok njegovi odločitvi, da odide v Prago; k odločitvi je veliko pripomogla tudi Javornikova podpora, ki mu je ponudil celo finančno pomoč. Konec Franceljevega bogoslovnega študija je Križan opisal takole: »Dne 20. julija leta 1849. peljejo se bogoslovci labudske škofije v Šent Andraš, da jim škof Slomšek podeli sv. rede. Tudi Jarnej je bil med njimi, ali na celem potu je bil zelo zamišljen in strašne notranje borbe so ga mučile. Ko so se v škofovski rezidenci bogoslovci namestili, prosi naš Jarnej za audienco. Še isti večer sprejme ga škof in strplivo posluša njegovo prošnjo, naj bi mu radi slabega zdravja in dvojbe blagoizvolili dopustiti, da odloži ordinacijo, dokler ne ozdravi in bolje ne izpraša svojo sposobnost za duhovski stan. Nato mu odgovori blagi škof: 'Res je, quatuor minores (ta je dobil Jarnej leta 1846 za odlikovanje) non impediunt quinque uxores, ali res je tudi, da je takim možem sreča rada neprijazna. No, bodete li našli, da vas je Bog stvaril za duhovski stan, oglasite se in jaz vam bodem rad podelil svete rede za duhovnika ...'«¹⁹ Francelj je tako dobil »odvezo« in čeprav je imel pred starši hudo slabo vest, si je zelo hitro priskrbel potni list in odpotoval v Prago. Čeprav ga je Miklošič nagovarjal, naj ostane na Dunaju, je bil Francelj tako navdušen nad slovansko idejo, da se Pragi ni želel odpovedati. Sprva je moral poskrbeti za zaslužek, zato je precej sodeloval in delal za svojega starega znanca Jana Petra Jordana, potem pa, ko se je naučil jezika, je tudi poučeval/instruiral, dobival pa je tudi podporo društva za revne dijake. Leta 1849 se je vpisal na zavod Budeč za ljudskošolsko učiteljstvo v Pragi, ki je imel takrat izredno velik ugled, saj so se sem vpisovali razen bodočih učiteljev tudi starejši češki učitelji. Hkrati je na Karlovi univerzi v Pragi študiral tudi slovanske jezike (češki in poljski jezik), primerjalno jezikoslovje, od naravoslovja pa je na Tehniški fakulteti izbral fiziko, kemijo, botaniko, geologijo in fiziologijo.

Po vrnitvi v domovino se je soočil z novo politiko ministrskega predsednika Bacha, ki je z letom 1851 začel slovenske uradnike premeščati v neslovenske kraje, največ na Hrvaško. Reforma monarhije, združene v »eno veliko državno telo«, ki jo je začel že knez Felix Ludwig Schwarzenberg,²⁰ je bila uzakonjena marca 1849. Po Schwarzenbergovi smrti je cesar leta 1852 vodenje države predal *Alexandru Bachu*,²¹ katerega najpomembnejše delo je bilo nadaljevanje centraliziranja države. Ta je predvidela uveljavitev centralizma in uvajanje nemškega jezika kot notranjega jezika uprave

pa simpatiziral s češko desnico. Od maja 1848 je izdajal *Slawische Zentralblätter*, ki se je ob koncu leta 1849 preimenoval v *Union*. Sodeloval je tudi pri pripravi slovanskega kongresa, bil član diplomatskega odbora. Leta 1849 je urednikoval pri *Prager Geimeidenblatt*, nekaj časa tudi pri *Österreichische Bibliographie*, kjer je uredil tudi slovansko bibliografijo. Z nastopom Bacha je odšel na Dunaj, kjer se je iz politike povsem umaknil, prenehal se je zanimati za slovansko sodelovanje. Umril je 1891 v skromnih razmerah (*Ottův slovník naučný*, Praha 1898, 13. del, str. 612–613).

¹⁹ Ivan Križan, *Jarnej Francelj*, Kres 1885, str. 420.

²⁰ Knez Felix Ludwig Schwarzenberg (1800–1852), avstrijski politik.

²¹ Baron Alexander Bach (1813–1893), avstrijski politik, ki je po padcu leta 1859 prevzel mesto predstavnika v papeški kuriji do 1867.

in sodišč. Bach je izvajal centralizacijo tudi tako, da je v državni upravi zaposloval predvsem zanesljive državne uradnike, ki naj bi se v politiki udeleževali le, če je bilo to v korist države, sicer pa naj bi le opravljali svoje delo. V nenemških deželah je oblast rada zaposlovala uradnike drugih narodnosti, na Slovenskem npr. neslovenske učitelje in profesorje, predvsem češke,²² ponekod tudi nemške. Na Hrvaško je oblast pošiljala slovenske in češke učitelje oz. srednješolske profesorje; prav tako je bilo veliko slovenskih univerzitetnih profesorjev in pravnikov, tj. državnih uradnikov, ki so imeli preverjeno dobro znanje nemščine. Med temi je bilo precejšnje število slovenske humanistične in tehniške inteligence. Osrednji namen nove politike je bil, da nemški izobraženci in slovanski rojaki »upravljajo in poučujejo nenemško prebivalstvo po nemško ...«. ²³ O odhodu nekaterih Slovencev na Hrvaško so poročale tudi Novice, na primer, da sta se na Hrvaško »podala spet dva naših rojakov, gospod Valjavec in Žepič v Varaždin, kjer bosta na c. k. gimnaziu učiteljstvo prevzela«. ²⁴

Nekateri hrvaški zgodovinarji, npr. Lovre Katić, je Bachovo politiko povezoval s politiko v Anglijo pobeglega Metternicha, ki pa je vseeno ostal Bachov »glavni svetnik«. ²⁵ Toda kljub pritiskom je »hrvaški prepoved dvignil narodno zavest do take stopnje, da se hrvaškega naziva in jezika ni moglo več zatreti ...«. ²⁶ Hkrati so z nastopom Bachovega režima, trdi Katić, Hrvati v svoji domovini postali »drugo in tretjerazredni državljani ... pri čemer so sistemu, na žalost, precej pomagali doseljeni pomemčeni Slovinci in Čehi ...«. To mnenje je med mnogimi hrvaškimi intelektualci prevladovalo tudi v času neoabsolutizma.

Z nastopom Bachovega režima so se optimistični procesi demokratizacije ustavili tudi na področju šolstva. Tudi na Hrvaškem se je začela izvajati za slovanske narode zelo pomembna reforma oz. preureditev gimnazij in univerz, ²⁷ ki jo je leta 1849 začel izvajati grof Thun. ²⁸ Že preden je ministrstvo prevzel Thun, je to načrtovalo reformo po zgledu pruske reforme šolstva, ki sta jo načrtovala praški profesor filozofije Franz Exner in nemški protestant Hermann Bonitz, sicer profesor grškega jezika na dunajski univerzi. Z reformo sta skušala gimnazije preoblikovati v šole za splošno izobrazbo, ki bi bile temelj univerzitetnega študija. Dveletna predavanja iz filozofije so dodali

²² Gl. Eva Holz, *Nekaj zanimivosti o slovensko-češkem sodelovanju v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja*, Gestrinov zbornik, Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 1999, str. 393–402.

²³ Ivan Prijatelj, *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848–1895*, knj. 1, Ljubljana: DZS, 1955, str. 74.

²⁴ *Iz Ljubljane*, Novice, 1854, št. 75, str. 296. Komentar Novic: »In tako so z gosp. Terdina-tom trije naših rojakov na varaždinskem gimnaziu – vsi trije bistre glave, ki bojo gotovo možje na pravem mestu.«

²⁵ Dr. Lovre Katić, *Pregled povijesti Hrvata*, Zagreb: Matica Hrvatska, 1938, str. 228.

²⁶ Ibid.

²⁷ Za slovenski del gl.: V. Melik – P. Vodopivec, *Slovenski izobraženci in avstrijske šole 1848–1918*, Zgodovinski časopis, 40, 1986, str. 269–282.

²⁸ Grof Leopold Lev Thun Hohenstein (1811–1888), češki konservativni politik, avstrijski uradnik. Od 1848 do 1860 je bil minister za šolstvo (za pouk oz. poučevanje), od 1861 do 1888 pa tudi poslanec v češkem zboru/parlamentu.

gimnazijskemu študiju, da so nastale 8-razredne šole. Učni jezik naj bi bil materni, kot obvezni predmet je bila kot drugi jezik uvedena nemščina oz. drug deželni jezik na jezikovno oz. nacionalno mešanih področjih. Na Hrvaškem so jo začeli izvajati leta 1850, toda le v zagrebški gimnaziji, ki je veljala za najbolj moderno, na drugih srednjih šolah pa so reformo uveljavljali postopno.

Leta 1848 je bilo na Hrvaškem šest šestrazrednih gimnazij z latinskim učnim jezikom, kot predmet pa so predavali tudi madžarščino. Gimnazije so bile v Zagrebu, Varaždinu, Karlovcu, Požegi, Osijeku in na Reki. Medtem ko sta bili gimnaziji v Zagrebu in na Reki laični, so bile vse druge v rokah frančiškanov, kjer so predavali predvsem klasične jezike. V vseh navedenih šolah so v letih 1848/49 takoj uvedli ilirski²⁹ učni jezik, toda le do uvedbe neoabsolutizma, ko so v vseh državnih šolah uvedli nemški jezik kot obvezni učni jezik,³⁰ razen za verouk, ki naj bi potekal v ilirskem jeziku.

Najprej so z novim zakonom preoblikovali šole, ki so jih vodili cerkveni redovi, med temi so bile predvsem frančiškanske gimnazije na Reki, v Karlovcu, Varaždinu, Požegi in Osijeku. Prilagajanje novim zahtevam je bilo prav na teh šolah najtežje. Gimnazijo v Varaždinu³¹ so leta 1776 po ukazu Marije Terezije od jezuitov prevzeli pavlini.³² Pavlini, ki so prevzeli varaždinsko gimnazijo, so bili vsi Hrvati, in zato so bili med ljudmi zelo priljubljeni. Kasneje so jo prevzeli frančiškani, toda s poučevanjem so začeli šele leta 1835. Red je gimnazijo v celoti prevzel šele leta 1849, ko je šolo zapustil še zadnji posvetni učitelj. Odločitev ogrskega namestništva, da preda gimnazijo frančiškanom, se je leta 1849/50 izkazala kot zelo vprašljiva, slaba, saj je bila raven pouka nizka, motivacija učiteljev zaradi slabih plač prav tako, predvsem pa je bila izobrazba učiteljev zelo šibka. Zato so se – med drugim tudi varaždinski meščani – zavzemali za ustanovitev prave, osemletne gimnazije, in tudi s finančnimi donaci-

²⁹ Izraz »ilirski jezik« so lahko uporabljali le do 1851.

³⁰ V Narodnih novinah iz leta 1900 je o teh reformah pisal J. E., nezadovoljen tako s hrvaško inteligenco, ki ni pokazala dovolj zanimanja in želje po učiteljskem poklicu, kakor tudi s slovenskimi, češkimi in nemškimi učitelji, ki so – imenovani od oblasti – v šolah izvajali predpisano »politiko«.

³¹ Sprva je bila v Varaždinu le jezuitska gimnazija, ustanovljena 1634; 1637 jim je grof Gašper Drašković zgradil novo šolsko stavbo, kjer so jezuiti v štirih razredih poučevali 250 dijakov. Leto kasneje so odprli še peti razred, t. i. retoriko, tako da je šola štela 300 dijakov, medtem ko so 6. razred, t. i. poetiko, odprli šele 1645. Sredi 50. let 17. stoletja so potekali pogovori med raznimi jezuitskimi krogi o ustanovitvi jezuitskega kolegija s tem, da bi jezuitsko gimnazijo preselili na Ptuj. Razprave o tem so potekale kar nekaj časa, toda jezuitska gimnazija v Varaždinu je ostala, kolegija niso ustanovili, čeprav so poudarjali predvsem turško nevarnost in boljši ptujski zrak (v: Rudolf Horvat, *Povijest grada Varaždina*, Varaždin 1993, 191–192). Leta 1678 so jezuitsko rezidenco povzdignili v kolegij ter začeli graditi samostan, ki so ga s prekinitvami, tudi zaradi turških vpadov, gradili vse do 1691.

³² Pavlini so prišli na Hrvaško okrog 1244 z Madžarske, kjer so začeli ustanavljati prve samostane že 1215. Na Hrvaškem so prvi samostan ustanovili šele okrog 1400 v Lepoglavi. Približno v istem obdobju so prišli tudi v Varaždin. Leta 1503 so v Lepoglavi ustanovili prvo latinsko gimnazijo. V letih 1654/55 so ustanovili tudi filozofsko šolo, ki jo je cesar Leopold I. 1674 povzdignil v akademijo s pravico podeljevanja doktorata filozofije in teologije. Red pavlinov je leta 1786 ukinitil Jožef II., gimnazijo pa so prevzeli posvetni učitelji.

jami omogočili odprtje gimnazije leta 1853/54, sicer še poskusne, kot provizorij, pa vendarle. Izvedbo reforme in ustanavljanje šol je oviralo predvsem veliko pomanjkanje ustreznega kadra, torej šolanih učiteljev. Pomanjkanje se je kazalo že pred reformo, saj so v mnogih šolah poučevali pomanjkljivo izobraženi ali sploh neizobraženi, ki so z delom v šoli še nekaj dodatno zaslužili. Za dvig izobrazbe učiteljev so v letih 1849/50 začeli dveletno pripravljavnico v Zagrebu, ki se je dokončno uveljavila leta 1853. Zato so takrat v Varaždinu zaposlili 5 posvetnih profesorjev, med katerimi ni bilo nobenega Hrvata, razen ravnatelja Stjepana Muzlerja, bili so le Slovenci: Sebastijan Žepič, Janez Trdina, Matija Valjavec, Alojz Kanc, Matija Lazar, Ivan Grdešič, Mijo Wurner in Čehi: Franjo Korinek, Lovro Krob, Vaclav Križek in Franjo Folprecht. Poučevali so tudi nemški profesorji.³³

V nasprotju s Trdino, Valjavcem ali Žepičem pa v tem času Francelj še ni razmišljal o odhodu na Hrvaško. Na celjski gimnaziji³⁴ je takoj dobil možnost poučevanja slovenščine, zgodovine in zemljepisa. Tu je imel Slovencem naklonjenega ravnatelja Gassnerja, ki mu je dovolil imeti dodatne ure slovenskega jezika, dovolil pa je tudi izdajanje dijaškega lista, tednika Slavija. Urednik lista je bil takratni dijak Viktor Lipič, tudi eden Slovencev, ki so dobili zaposlitev na Hrvaškem, in je postal ravnatelj gimnazije v Rakovcu. Francelj je na celjski gimnaziji ustanovil tudi slovensko dijaško knjižnico, pri čemer mu je bil v veliko pomoč šentpeterski župnik Anton Wolf,³⁵ sicer že zgodaj navdušen ilirist/ilirec; le-ta je z nakupi slovenskih in hrvaških knjig Francelju pomagal obogatiti dijaško knjižnico. Bivanje in delo v Celju je bilo Francelju v veliko veselje, toda vseeno se je odločil, da bo študij končal in je zato leta 1852 odšel na Dunaj. Vpisal se je na študij zgodovine, geografije in staroslovanščine. Tudi na Dunaju je srečal vrstnike, ki so imeli enake ali podobne ideje, med katerimi so bili Janez Trdina, Sebastijan Žepič, Fran Bradaška, Matija Valjavec, Luka Svetec in drugi, med njimi tudi taki, ki so se po končanem študiju zaposlili na Hrvaškem.

Čeprav je imel Francelj že v času študija več priložnosti za zaposlitev na Dunaju, je po končanem študiju sprejel ponudbo dr. Kleemana,³⁶ naj odide na zagrebško gimnazijo kot suplent, kamor je sredi maja 1853 tudi odšel. V Zagrebu je ostal do februarja 1854, takrat pa sta skupaj s Trdino kandidirala za profesorsko mesto na reški gimnaziji. Ker še vedno ni imel diplome gimnazijskega profesorja, se je še istega leta odločil opraviti še to; zapleti pri izpiti so mu vzeli vso voljo, tako da izpitov ni opravil. Vrnil se je na Reko, toda tudi v tedanji Hrvaški je imel Francelj zaradi svojega političnega prepričanja težave; policija ga je v prijavi deželni vladi označila kot »ein unverbesserlicher Panslavist und Illyrer«,³⁷ česar se je, kot poroča Trdina, ravnatelj

³³ Rudolf Horvat, *Povijest grada Varaždina*, Varaždin 1993, str. 320.

³⁴ Janez Cvirn, *Celjsko gimnazijsko vprašanje*, Celjski zbornik 21, 1986, str. 229–250.

³⁵ Anton Wolf (1802–1871) je v SBL označen kot leksikograf (SBL, 14. zvezek, SAZU, Ljubljana 1986, str. 713–714).

³⁶ Kleeman, sprva ravnatelj ljubljanske gimnazije, z začetkom izvajanja šolske reforme leta 1849 je postal sekijski vodja v ministrstvu za uk na Dunaju.

³⁷ J. Trdina, *Bachovi huzarji in Ilirci*, Zbrana dela, Ljubljana 1952.

Anton Jarc ustrašil in mu zato na reški gimnaziji ni hotel podaljšati zaposlitve. Kljub temu Francelj svojih simpatij do ilirstva in panslavizma ni prikrival; zato je stavil vse na odhod in delo v Rusiji, toda ko je imel že vse pripravljeno, je zvedel za razpisano mesto učitelja na leta 1852 ustanovljeni, takrat še zasebni, varaždinski realki. Leta 1855 so realki dodali še tretji razred in zato potrebovali učitelja jezikoslovne smeri. S tem se je odprlo delovno mesto za Francelja, ki je začel poučevati »ilirski« in nemški jezik ter kot neobvezni predmet italijanščino. Ko je leta 1857 realka postala javni zavod s pravico izdaje »državno-veljavnih« spričeval, je bil Francelj imenovan za redno zaposlenega profesorja. Na realki ni ostal dolgo; takoj, ko so mestni možje Varaždina leta 1856 uspeli ustanoviti 8-razredno gimnazijo, so morali zaposliti tudi nove profesorje, med katerimi je bilo največ Slovencev³⁸ in Čehov. Za profesuro na gimnaziji se je odločil tudi Francelj. Sprejeli so ga s pogojem, da opravi gimnazijski izpit, kar je opravil maja 1856, in se šele potem lahko povsem posvetil profesorskemu in vzgojiteljskemu delu. Takoj je začel z utemeljevanjem nujnosti in potrebe šolanja nasploh,³⁹ lotil se je pisanja šolskih programov in praktičnih vsebin.⁴⁰ Predvidevamo lahko, da je bil zelo zadovoljen, ker je dobil stalno zaposlitev – sicer dokaj pozno – v Varaždinu. Na eni strani je bilo mesto blizu njegovi domovini, na drugi strani pa je prav v tem mestu vzniknila Gajeva ilirska ideja, mesto, kjer so koncem leta 1837 Gajevi sodelavci ustanovili prvo »Narodno čitaonico« na Hrvaškem, t. i. ilirsko čitaonico, in skoraj istočasno tudi »hrvaško tiskarno«. S prihodom v Varaždin je torej Francelj prišel v okolje, ki je bilo za njegovo »ilirsko/slovansko naravnost« izredno ugodno. To potrjuje tudi dejstvo, da je od leta 1854 do 1859 večina profesorjev, tudi Slovenci, poučevala v nemščini, medtem ko je Francelj vztrajal in bil eden redkih, ki je poučeval v hrvaškem/ilirskem jeziku. Zato in pa zaradi svojega značaja kot tudi zato, ker jih je vzgajal v narodnem duhu in duhu slovanske vzajemnosti in razumevanja, je bil med dijaki zelo priljubljen.

S prihodom na Hrvaško je Francelj začel uporabljati ime Bartol, izhajajoč iz daljše različice Bartolomej, toda na Slovenskem so večinoma ostali pri slovenskem Jerneju, z izjemo Križana, ki ga je poimenoval Jarnej. Pojasnila, zakaj tako, nisem našla.

Poleg rednega dela na šoli je pozorno spremljal razmere, v kakršnih so živeli hrvaški prebivalci, predvsem kmetje in obrtniki, potem ko je bilo leta 1848 odpravljeno tlačanstvo in so morali začeti samostojno skrbeti zase. Spremembe lastniških razmerij so povzročile nemalo preglavic tako državi in veleposestnikom kot kmetom, tako s pojavi množične lakote⁴¹ kakor z upori in spori s cerkvenimi lastniki. Razmerja med veleposestniki in podložniki so se, sicer s težavo, dokončno uredila šele leta 1853 oz. 1857, toda tudi potem se je hrvaški kmet soočal s težavami, revščino in predvsem neznanjem.

³⁸ Sebastijan Žepič, Janez Trdina, Matija Valjavec, Alojz Kanc, Matija Lazar, Ivan Grdešič, Mijo Werner ter pozneje tudi Jernej Francelj.

³⁹ *O važnosti realke*, Varaždin 1856.

⁴⁰ *O potrebi šolskega vrta*, Varaždin 1857.

⁴¹ O tem gl. Mirjana Gros, *Počeci moderne Hrvatske*, Globus 1985.

Razmere, kakršnim je bil priča, so ga spodbudile, da se je, podobno kot Janez Bleiweis na Slovenskem, odločil, da svoje delo, znanje in moči posveti predvsem prosvetljevanju in izobraževanju preprostega človeka. Podobno kot njegov slovenski »kolega« je videl največji problem v kmetovi neizobraženosti in nevednosti, zato si je zadal nalogo kmeta izobraziti in ga »prosvetliti«.

Tako je Francelj leta 1867 začel izdajati hrvaški list za ljudstvo, *Pučki prijatelj*,⁴² ki naj bi bil predvsem v pomoč kmetom, obrtnikom in vsem, ki so po letu 1848 oz. 1853 opustili kmetovanje in se preusmerili v obrt ali trgovino. *Pučki prijatelj* je kot tednik izhajal s prekinitvami vse od leta 1867 do 1877. Leta 1877 je kot dodatek izhajala tudi priloga »*Hrvatska Pčela*«, toda s koncem tednika je usahnila tudi ta. Kljub temu da se je pri snovanju in vsebini svojega časopisa v veliki meri zgledoval po Bleiweisovih Novicah, ne Bleiweisa ne Novic v svojih prispevkih ni omenjal.

List je začel izdajati ravno v času najbolj osovraženegega in totalitarnega vladanja bana Levina Raucha,⁴³ od leta 1868 do 1871, ko so se po podpisu »hrvaško-ogrske nagodbe« leta 1868 politične in gospodarske razmere še poslabšale. Ban Levin Rauch je takoj, ko je zasedel banski položaj, začel preganjati opozicijski tisk, omejevati politično delovanje in brezobzirno preganjati svoje politične nasprotnike. Zato se je upoštevaljoč politične razmere na Hrvaškem Francelj odločil, da se bo pri urejanju lista zgledoval po Bleiweisu tudi z odločitvijo, da bo ljudstvo predvsem izobraževal, politiki pa se bo izogibal. Želel je, da bi list prebirali bralci najrazličnejših poklicev, zato je zbral sodelavce različnih strok in hkrati napovedal, da bodo časopis pisali v vsakomur razumljivem jeziku.

V svojem nagovoru v prvi številki je bralcem najprej pojasnil, zakaj je začel izdajati časopis in zakaj ga potrebujejo prav kmetje. Na eni strani zato, ker »za seljaka nije dosta skrbjeno, da on u mnogoj tjelesnoj i duševnoj stiski neima svega, što ga ide po ljudskom i Božjem pravu ...«; in na drugi zato, ker »će novine donášati samo takove stvari, koje moraju danas i seljani i niži građani znati, ako hoće da su sretni i zadovoljni ...« Skratka, hrvaški človek potrebuje šolo, knjige in dober časopis, saj le dobra domača vzgoja ter dobra šola nista dovolj. Človek se mora učiti tudi iz knjig in časopisov: »*Iz dobrih knjig i časopisah naučiti ćeš kriepost štovati i slediti, a opačinu prezirati i progoniti. U kratko: čitanjem oplemenitit ćeš si srdce.*« In ne le to, z branjem strokovnih časopisov se človek nauči »*u obće više i više znade, a napose nauči ono, što mu je neophodno potrebno za njegovo zvanje ...*«⁴⁴ Francelj je v programu lista postavil na prvo mesto gošpodarstvo oz. kmetovanje, torej predvsem nasvete za čimboljše gospodarjenje na kmetiji, »*kako mora ratar poslovati i raditi na oranich, na livadah ili sjenoh, po vinogradih i kod kuće ili doma ... Svatko lahko vidi, da nije svejedno, da li nam donosi komad zemlje oranice deset ili dvadeset i više vagana ... pa i to nije sve jedno, da li dobro hranimo glavah teške marhe, ili pako da imamo u štali*

⁴² *Pučki prijatelj*. Poučan i zabavan tjednik za puk trojedine kraljevine (v nadaljevanju: Pp).

⁴³ Baron Levin Rauch, hrvaško-dalmatinsko-slavonski ban od 1868–1871.

⁴⁴ *Hrvatski seljaci, čitajte knjige i novine!* Pp, št. 4, 1871, str. 13.

samo mršave kravulje, koje nam davaju samo malo mlika ... Neće si takovih savietah 'prijatelj' izmišljati, on će donošati samo one nauke, koje su umni gospodari v silii našli, da su dobri i valjani.«⁴⁵ Obljubio je tudi poročanje o novih koristnih izsledkih s področja kmetijstva ter objavljaj prispevke o sadjarstvu, vinogradništvu, vrtnarstvu, zdravnih rastlinah in zeliščih.

Velik pomen je pripisoval tudi obrti, izdelovanju za kmete nujno potrebnih izdelkov oz. o tem, »kako se pravi razna roba, što ju vidite po dućanih trgovačkih ... Ovu robu dobivaju trgovci većinom iz stranih ili tudjih zemljah, jer se je tu jako malo pravi...«, bolje pa bi bilo, ko bi potrebne izdelke izdelovali sami in jih morda tudi izvažali. Posledica uvoza najrazličnejših izdelkov, od platna, svile, čipk, železarskih in lesenih izdelkov ipd. je bila po mnenju urednika, da so imeli zato slab zaslužek tako trgovci kot obrtniki, saj je denar, ki bi lahko ostal doma, odšel ne le v kraje znotraj monarhije, na Dunaj, v Brno, »zlatni Prag«, marveč tudi iz monarhije, v Pariz, Milano, London, Bruselj ... Skratka, »skoro svakolika roba, što je ima po naših dućanih ili štacunih na prodaj, ždere nam novce, te nam jih malo vraća. A to je za to jer mi neznamo takove robe praviti, ili je barem ne možemo za isti cieniu sgotoviti, t.j., kod nas nije nikakove obrtnosti ...« Urednik je napovedal, da bo v prihodnjih številkah o teh vprašanjih veliko razpravljaj, saj »želi, da Hrvati nebi uvijek šiljali sve svoje novce u inozemstvo ili u tudje zemlje.«⁴⁶

Med pomembne naloge lista je Francelj postavil tudi pravno svetovanje, saj če hoče kmet ali obrtnik dobro delati, mora »svoje dužnosti i svoja prava dobro poznati...«⁴⁷

Toda na prvo mesto je Francelj postavil izobrazbo, torej šolanje kmečkih in drugih otrok, saj je velikokrat poudaril, da »samo jedan imate put, kojim možete postati imućni, a taj se put zove nauka i znanje, riečju: prosvjeta ... Najveća vam budi briga za učionu i školu. Ona je prava i jedini put, koji vodi pojedinca čovjeka i cieli narod k imetstvu i sreći ... Nu, nije dosta, sagraditi školu i plaćati učitelja, već valja, da sva vaša djeca od šeste do barem dvanaeste godine marljivo hodu u svakidanju školu ...«⁴⁸ Posebej se je zavzel za to, da bi starši dovolili šolanje tudi deklicam: »Glede ženske djece ... Grda vlada predsuda kod našeg naroda u tom obziru. Kažu: što će ženskoj djeci škola, ta neće biti soldat!...« Upiral se je mnenju, naj bi bilo za dekleta dovolj, da znajo kuhati, peči, šivati ali okopavati in žeti. Morda bi lahko to zadoščalo za nekatere, za pametnejše pa je bil prepričan, da bi morale šolo obiskovati in se izobraževati: »Zato šaljite i žensku djecu u školu, privedite ju k nauci; jer bez nauke neima pametnih, naobraženih ljudi.«⁴⁹

Trudil se je širiti znanje svojih bralcev in zato objavljaj novice iz domovine in tujine, priporočal branje primernih knjig, objavljaj tudi razne zgodovinske in biografske prispevke, npr. o sv. Ladislavu, kralju Ogrske, Aristidu; in ne nazadnje, v časopisu

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Zašto ne imamo novacah (penez)? Pp, št. 1, 1867, str. 2.

⁴⁷ Čemu puku novine? Pp, št. 1, 1867, str. 1.

⁴⁸ "Prijatelj" hrvatskim seljakom, Pp, št. 2, 1871.

⁴⁹ Zašto pučke škole više koristi nedaju? Pp, št. 17, 1871, str. 70.

je objavljala tudi oglase o prodaji raznih kmetijskih potrebščin, v vsaki številki pa je dodal tudi rubriko s hudomušnimi in duhovitimi šalami. Skratka, trudil se je, da bi bil časopis vsestransko zanimiv in koristen za vsakega Hrvata, ki bi ga radi prebiral kmet, obrtnik in trgovec.

Kot velik slavofil je Francelj v svoj list vključeval – kolikor je bilo tedaj mogoče – tudi novice iz slovanskih dežel in razmišljanja o medсловanskem sodelovanju. V ta namen je ponatisnil Vošnjakovo razpravo »Učimo se od Čeho-Slovanov«, ki je v Slovenskem Narodu leta 1868 izhajala v nadaljevanjih, in v kratkem komentarju poudaril, da »... Pod ovim naslovom dolaze u vrlom Slov. Narodu i za nas toli važne stvari, da jih ne možemo premučati. Napisao jih je poznati slovanski rodoljub dr. Vošnjak, kako jih je sam vidio.«⁵⁰ Tudi sicer je svoje bralce obveščal o razmerah in dogajanjih na Slovenskem, tako da je objavljala številne prispevke iz slovanskih dežel: poročila o taborih, stanju v šolah, ustanavljanju knjižnic, zahtevi dijakov in učiteljev v Ljubljani po čimprejšnji ustanovitvi jugoslovanskega vseučilišča v Zagrebu;⁵¹ iz poročil in zapisov lahko razberemo Franceljevo željo, da bi se tudi hrvaški ljudje, hrvaški kmetje in obrtniki ter drugi zgledovali po Slovencih ali Čehih. Ne preseneča primerjava s Čehi. Tudi sicer je Francelj v mnogih zapisih poudarjal napredek oz. naprednost Slovencev in Čehov, skratka, slovanskih bratov, in svoje bralce pozival, naj se večkrat zgledujejo po njih. Večkrat je poudaril, da je hrvaški kmet »zaostao za svojim zapadnim susjedom ne krivnjom svojom, već krivnjom gospode, koja su njim upravljala, a nisu se brinula za prosvjeto njegovu.«⁵² In opozarjal, da »valja promisliti, da ćemo uz napredak naših susjedah još većma zaostati i osiromašiti...«, ter dodal, da naj o tem razmišljajo vsi, ki bi lahko kakorkoli pomagali, bodisi gospodarska društva in njihove podružnice bodisi visoka deželna vlada in bodoči sabor.⁵³ Prav tako je Slovence dajal kot primer pametnega gospodarjenja in izobraževanja, saj so za kmete organizirali t. i. predavanja potujočih gospodarstvenikov, ki so se jih slovanski kmetje množično udeleževali. Prepričan je bil, da je sposobnih gospodarstvenikov/predavateljev tudi na Hrvaškem dovolj, le organizirani niso.

Kot velik zagovornik modernizacije kmetijstva in gospodarstva sploh je objavljala poročila z raznih posvetovanj gospodarstvenikov. Z enega takih sestankov na Dunaju je poročal Jernej Bukšekov,⁵⁴ kjer se je, izhajajoč iz slišanega na sestanku, zavzel za ustanavljanje t. i. »gospodarskih šol«,⁵⁵ ki so jih v Nemčiji ustanovili že precej, gmotno pa so jih vzdrževale občine in gospodarska društva. Po Nemcih naj bi se zgledovali tudi Hrvati, saj tedanja edina gospodarska šola v Križevcih ni zadostovala.

Kolikor je bilo tedaj mogoče, je Francelj vključeval tudi politične zapise in poročila

⁵⁰ *Učimo se od Čeho-Slovena*, Pp, št. 28, 1868, str. 114.

⁵¹ *Svašta po nešto*, Pp, 1868, str. 136.

⁵² *Čemu se nada hrvatski seljanin od budućega sabora?* Pp, št. 27, 1871.

⁵³ *Kako se brinu braća Slovenci za nauk naprednog gospodarjenja*, Pp, št. 22, 1871, str. 92.

⁵⁴ Po vsej verjetnosti je bil Jernej Bukšekov kar Francelj sam.

⁵⁵ Jernej Bukšekov, *Najvažnije što su preporučili gospodari i šumari u Beču na sastanku od 31. kolovoza do 5. rujna tek. godine*, Pp, št. 37, 1868, str. 149–150.

o dogajanjih v Evropi, ki pa so bili kar se da previdna, ohlapna, nevtralna. Morda je bil najbolj »radikalen« v obsodbi Pariške komune: »*Vojska je napokon zauzela velikanski i veličanstveni taj grad, koj njegovi stanovnici obraćaju u prah i pepeo, te vole izginuti i sve uništiti, nego da se predahu sugradjanom ... Čovjek se mora sgroziti nad tolikom izkvarenošću ljudih, te se nehotice mora pitati, što je povod i uzrok takovim izrodom čovječanstva ...*«⁵⁶

Leto 1871 je bilo za Hrvaško pomembno volilno leto; potem ko so se znebili avtoritarnega bana Raucha,⁵⁷ so mnogi pričakovali, da bo na volitvah zmagala stranka, ki ni priznavala »nagodbe«. Posredno in previdno se je tudi Francelj vključil v predvolilne boje. Pred volitvami v hrvatski sabor leta 1871 je objavil pismo, ki naj bi ga napisal »Primorac«,⁵⁸ bolj verjetno pa je, da ga je napisal sam.

Najprej si je pisec zadal nalogo bralce spodbuditi, da se volitev sploh udeležijo, saj »*tko ne dojde, nije Hrvat, nego kukavica, koja nemari, bili mi sami u svojoj kući gospodari il nam tko drugi gospodario ...*«. ⁵⁹ Bralce je naravnost pozval, naj ne volijo tistih, ki so sodelovali z Rauchom, saj je bilo več tistih, ki so pod Rauchovo oblastjo »*trpili i progonjeni bili*«, »*koji su se njegovu nehrvatskomu u Hrvatskoj gospodarenju protivili, pa pismeno il ustmeno proti njemu za domovinu borili ...*«. ⁶⁰ Torej, hrvaški volilci naj bodo pri glasovanju enotni, saj bodo le tako lahko nekaj dosegli. Kot zgleden primer politične oz. volilne enotnosti je pisec omenil Čeha, ki da so na volitvah vedno tako enotni, da jim »*ni sami Nemci sa svojom mudročću neznaju kraju doći ... Ugle-dajmo se dakle u našu braću Čeha, nadjimo se i mi 16. maja svi listom na birališću ... gusti kao lišće, složni kao braća i stalni kao stalac kamen ...!*«. ⁶¹

Na volitvah leta 1871 je Rauchova Unionistična stranka kljub nedemokratičnemu volilnemu sistemu in velikim pritiskom na volilce izgubila, doživela popoln polom. Toda tudi zmagovita Narodna stranka se ni znala ali ni mogla uspešno upirati ogrski politiki. Omejena avtonomija, ki jo je Ogrska dopuščala Hrvaški, se je, med drugim, izražala tudi na železnici in pošti, kjer je ogrska država izvajala svojo trdo jezikovno politiko. Francelj ob svojem slovesu – v svoji zadnji številki – ni mogel mirno mimo dejstva, da se je ta politika izvajala tudi na pošti, tj. s tiskanjem obrazcev in položnic v madžarskem jeziku. Zato so jezikovni problemi, ki so jih imeli na pošti naročniki *Pučkega prijatelja*, povzročali velike težave pri plačevanju naročnine, saj preprosto prebivalstvo ni razumelo v madžarskem jeziku natisnjenih položnic. Francelj je zato naslovil »*Rieč*« na hrvaške poslance v ogrskem skupnem saboru v Pešti, v katerem jih je v imenu »*Upravljaljstva Pučkoga Prijatelja*« pozval, naj se zavzamejo za poštna obrazca, ki bi bili za Hrvaško tiskani v hrvaškem jeziku. Pri tem se je skliceval na 56. in 57. člen zakona o »nagodbi« med kraljevinama Ogrsko in Hrvaško, Slavonijo in

⁵⁶ *Prijateljeva torba. Novinke*, Pp, št. 22, 1871, str. 92.

⁵⁷ Rauch je moral odstopiti zaradi afere ob izsuševanju Lonjskega polja.

⁵⁸ *Kmet kmetu, pred izbiri u hrvatski sabor*, Pp, št. 17, 1871, str. 79.

⁵⁹ *Ibid.*

⁶⁰ *Ibid.*

⁶¹ *Ibid.*

Dalmacijo.⁶² S pozivom sicer ni dosegel kake spremembe, zagotovo pa je spodbudil hrvaške rodoljube, zlasti v Varaždinu, da so postali še aktivnejši.

Po petih letih je moral Francelj delo pri listu opustiti, saj, kot je zapisal, »za važni taj posao treba uz nove potrebe puka čilih i novih sila, koje su u mene oslabjele ...«; hkrati je kmetom in vsem drugim bralcem obljubil, da bo ostal njihov iskreni prijatelj »do hladnoga mi groba, i da će mi biti i u buduće na srcu vaša prosvjeta, vaš boljak i vaše blagostanje ...« Kot vedno tudi to pot ni pozabil poudariti: »Čitajte, učite i pokušajte što sam pisao i priobčivao u ovom listu, pa budite uvjereni, da će vam biti to od znantne koristi i hasni.«⁶³ Pozval je bralce, naj ostanejo »sve do jednoga i u buduće revni čitatelji Pučkoga prijatelja, širite ga, čim više možete, med ostalu i svoju braću ... Znajte, da tek onda, kada se budu novine za vašu pouku čitale svuda po našoj domovini, u svakom i najmanjem seocu, može imati iz toga izdašnu korist celi hrvatski narod«.⁶⁴ Ponovno je poudaril izjemno velik pomen šolanja vseh otrok, saj je šola »za vašu dječicu najznamenitiju, i za sretnu i slavnu budućnost premile nam domovine najsigurnije sredstvo ... Osim crkve škola vam budi mjesto najsvetije, osim brige za crkvu, škola prva briga ... Na nikakov način na svijetu nećete tako sigurne glavniče sakupiti za dragu dječicu, nego tim, ako se budete otčinski brinuli za školu a sva vaša djeca što revnije ju polazila ...«.⁶⁵

Uredniško delo je predal Dragutinu Jagiću, sam pa je za nekaj časa odšel v Zagreb, kjer je bil zelo dejaven pri ustanavljanju Hrvatskoga pedagoško-književnog zborna.⁶⁶

Ob pregledovanju *Pučkega prijatelja* zbuja pozornost jezik, v kakršnem so zapisani njegovi prispevki. Očitno je, da si je Francelj pri pisanju vseskozi »pomagal« s svojim domačim jezikom; opaziti je mogoče mnogo slovenskih ali s hrvaškimi izrazi kombiniranih besed. Ni znano, ali je morda iskal nov jezik, morda kar ilirski, pa mu tedanji politični položaj na Hrvaškem ni omogočal, da bi o tem javno razpravljal. Lahko pa, da je skušal z novimi izrazi le obogatiti hrvaški jezik; o tem naj odločajo jezikoslovci.

Kljub starosti je Francelj ostal dejaven zlasti potem, ko so v Varaždinu postali aktivnejši tudi hrvaški rodoljubi; ti so se zbirali okrog društva »Dvorane«, ki je bilo nadaljevanje nekdanje Ilirske čitalnice. Ti so že nekaj časa ugotavljali, da so v mestnem zastopstvu Hrvati v slabšem položaju kot, na primer, Madžari, Nemci ali Židje. Neuspešna prizadevanja dobiti železniško progo,⁶⁷ ki bi povezovala mesto Varaždin z ostalo Hrvaško, ali vsaj s progo Budimpešta – Pragersko, pobeg župana Dragutina Pusta zaradi kraje denarja iz varaždinske hranilnice, volitve uprave mesta Varaždina, ki so jo obvladovali »veliki davkoplačevalci«; vse to je spodbudilo hrvaške rodoljube, da so začeli razmišljati o izdajanju opozicijskega lista, tednika z naslovom »Prijatelj Puka«.

⁶² "Rieč" hrvatskim zastupnikom na ugarskom zajedničkom saboru u Pešti, Pp, št. 44, 1871, str. 209.

⁶³ Na razstanku, Pp, št. 44, 1871, str. 209–210.

⁶⁴ Ibid., str. 210.

⁶⁵ Na razstanku, Pp, št. 44, 1871, str. 1–2.

⁶⁶ Fotografijo s 14 ustanovnimi člani hrani Hrvatski školski muzej Zagreb.

⁶⁷ Dokončno dovoljenje za gradnjo t. i. Zagorske železnice je bilo izdano šele junija 1885.

Že samo ime tednika pove, da je idejo zanj dal prav Bartol Francelj, podprli pa so ga mnogi varaždinski politiki in kulturniki. List oz. prvo številko so natisnili 29. maja 1880, vsebinsko pa je bil predvsem kritično in ostro naravnani proti »madžaronom«, ki jih je vodil podban Jovan Živković. Državni odvetnik je zaradi »protidržavne« vsebine Francelju zagrozil z zaporom, zato se je odločil, da lista ne dajo v prodajo, in zamisel o opozicijskem listu je tako propadla.

Leta 1883 so ga nove politične razmere⁶⁸ spodbudile, da je začel ponovno razmišljati o opozicijskem časopisu. In res je leta 1884 začel izdajati in urejati nov list *Hrvatski Narod*. Toda državni odvetnik je – sicer po predpisih – zahteval plačilo kavcije 2000 forintov in Francelj je bil prepričan, da bo kavcijo poravnal hrvaški poslanec in domoljub Ivan Nepomuk Petrović, ta pa se je v zadnjem trenutku premislil. Francelja je to tako prizadelo, da je dokončno opustil misel na izdajanje opozicijskega časopisa.⁶⁹

Ob pedagoškem in uredniškem delu je Francelju uspelo napisati tudi tri knjige: poljudno zgodovino hrvaškega naroda »Tuga – to jest mala hrvatska povijestnica u 22 pitanja razrazdjena i seoskoj mladeži namijenjena po G. R.«, ki je izšla leta 1869 v Varaždinu v 10.000 izvodih, knjigo »Seljak« in brošuro »Tumač zakonskih členova o izbornom redu za sabor«, ki je izšla leta 1871 v Varaždinu. Knjige so bile namenjene dijakom in preprostemu človeku, predvsem hrvaškemu kmetu.

Svojo pripadnost hrvaški/varaždinski družbi in predvsem preprostemu človeku je Francelj izkazoval tudi z organiziranjem raznih poljudnih predavanj, ki naj bi jih obiskovali poleg kmetov tudi drugi varaždinski prebivalci, zlasti meščani. Pri tem mu je s svojimi prispevki in predavanji veliko pomagal slovenski kolega dr. Josip Križan,⁷⁰ profesor na gimnaziji v Varaždinu. Križan je v času svojega bivanja v Varaždinu izdal tudi knjigo *Ljubav, brak i obitelj*, ki so jo v *Pučkem prijatelju* toplo priporočali, saj je »Dr. Križan odabrao krasan predmet, odgovarajući potrebam onih, kojim je knjiga namijenjena ...«. ⁷¹ Križan je imel veliko zaslug, da so varaždinski profesorji in učitelji leta 1870 ustanovili društvo, v okviru katerega so organizirali javna poučna predavanja.

⁶⁸ Leta 1883 je bila na Hrvaškem ponovno uvedena ustava, kralj pa je za bana imenoval grofa Khuen-Hedervarya, sorodnika ogrskega ministrskega predsednika Kolomana Tisze. Khuen-Hedervary je bil sicer rojen v Slavoniji, toda nacionalno se je deklariral za Madžara.

⁶⁹ V začetku aprila 1898 je poskusil izdajati opozicijski časopis lastnik tiskarne Stjepan pl. Platzer, ki je vseskozi tiskal tudi Franceljev list *Pučki prijatelj*, z naslovom *Hrvatska Pošta*. Tudi s tem listom Varaždinci niso imeli sreče, saj ga je država redno zaplenila in kaznovala, zato je ob koncu leta tudi Platzer obupal (Rudolf Horvat, *Povijest grada Varaždina*, Varaždin 1993).

⁷⁰ Josip Križan, rojen v Kokoričih pri Ljutomeru leta 1841, umrl 1921 v Varaždinu, je bil leta 1869 na graški univerzi promoviran za profesorja matematike, fizike in filozofije. Sprva je mesto profesorja dobil na gimnaziji v Požegi, že po dveh letih – od leta 1869 – pa je vse do smrti deloval v Varaždinu. Križan je tudi zelo aktivno dopisoval in objavljajal poljudnoznanstvene članke, zlasti s področja naravoslovja v hrvaških in slovenskih listih in revijah. Po prihodu v Varaždin je tesno sodeloval z Bartolom Franceljem, saj je večkrat javno predaval na predavanjih, ki jih je organiziral Francelj kot urednik *Pučkega prijatelja*, pisal poljudne knjige in vsestransko sodeloval v takratnem družbenem življenju v Varaždinu.

⁷¹ *Prijateljeva torba*. Književnost, Pp, št. 9, 1871, str. 36.

Leto 1870 je bilo za sodelovanje Slovencev in Hrvatov zelo aktualno, tudi zaradi dokaj uspešnega ljubljanskega sestanka hrvaških in slovenskih politikov. Francelj o tem neposredno ni ne poročal ne razpravljaj, ne le zaradi takratnih političnih razmer, verjetno tudi zaradi vsebinskega koncepta lista.

V nasprotju s slovenskimi listi, kot so bile Bleiweisove Novice in Slovenski Narod, kjer so objavljali tudi sestavke, v katerih so dokazovali, da je večnacionalna federativna ureditev mogoča in uspešna,⁷² se je Francelj kot urednik omejil na kratka poročila o dogodkih in dogajanjih v svetu; več političnih poročil zasledimo po Rauchovem padcu leta 1871, toda tudi takrat se je uredništvo *Pučkega prijatelja* omejilo na kratke komentarje notranje in zunanje politike Avstrije, Rusije in Nemčije.

Bartol Jernej Francelj je umrl leta 1889 v Varaždinu.

Francelj se je na Hrvaškem povsem vživel v okolje, ki mu že od srednješolskih let ni bilo tuje. Zdi se, da je svoje mladostne ambicije in ilirsko-slovansko navdušenje preusmeril v pomoč preprostemu človeku; ambicije, ki jih ni mogel uresničiti v svoji domovini, je uresničeval med »hrvaškimi brati«. Med drugim je okoliškim kmetom pomagal tudi tako, da jim je ob nedeljah po maši v svojem stanovanju razlagal in jih poučeval o raznih praktičnih stvareh in bil zato med prebivalstvom izjemno priljubljen.

Iz njegovih prispevkov vejeta ljubezen in skrb za malega človeka ne glede na narodno pripadnost ali jezik, želja po napredku na vseh ravneh. V Franceljevih prispevkih ne zaznamo domotožja ali občutka odrezanosti od domovine, ravno obratno, njegova domovina je v vseh pogledih postala Hrvaška in Hrvati njegovi sorojaki. Toda ostala je tudi njegova navezanost na domovino, na slovensko. Sodeloval je tako pri ustanovitvi Slovenske Matice, bil član družbe sv. Mohorja, sv. Jeronimskega, bil pa je tudi član Hrvatske Matice. Tik pred smrtjo je Vošnjaku poslal denarni prispevek s pripisom: »Zrno do zrna pogača, kamen do kamna palača. Šiljam ti torej tri svoje delnice Narodne tiskarne. Dve darujem za zgradbo Narodnega doma v belej Ljubljani, jedno pa društvu sv. Cirila in Metoda ...«. Novico so v Slovenskem Narodu pospremili z besedami: »Slava vrlemu rojaku in hvala za velikodušni dar!«⁷³

Francelj ni bil priljubljen le med svojimi dijaki in someščani, priljubljen je bil med svojimi zvestimi bralci – kmeti in obrtniki, pa tudi med svojimi kolegi. Njegov prvi učiteljski kolega Janez Trdina se ga spominja kot »zelo lepega, veselega mladeniča«, »domoljuba do zadnje kaplje krvi«, ki ga je vsak, ki ga je srečal, moral takoj vzljubiti. Spominja se tudi, da Francelj ne med Hrvati ne med Slovenci zaradi svojega

⁷² Tak primer je neznan avtor našel v Švici, v katerem je dokazoval, da je prav Švica primer vzorno urejene federalne države: »Švica, v pomin naši vladi, ki se panslavizmu boji!« – poziv, ki so ga objavile Novice leta 1871.

Primer federativno urejene države, v katere okviru mirno sobivajo Nemci in Italijani (franco-sko govorečih ali Retoromanov ne omenja). Po zgledu Švice, ki je svojo moč ubranila »s svojimi svobodnimi napravami«, naj bi podobno storila tudi Avstrija, saj samo v primeru, da bo Avstrija dala avstrijskim Slovanom, »kar jim gre«, jih osvobodila »jarma nemškega«, bo strah panslavizma izginil. *Zedinjenje Jugoslovanov*, Slovenski Narod, št. 148, 20. 12. 1870.

⁷³ *Domače stvari*, Slovenski Narod, 1889, št. 92, 20. april.

blagega značaja nikoli ni imel sovražnikov.⁷⁴ Tudi varaždinski sodelavec Ivan Križan je o njem zapisal, da je bil »kot rodoljub Francelj pravi uzor. On podpira vsa narodna slovenska in hrvatska društva ... Čeprav je že 64 let star, vendar mu srce razplemeni liki mladeniču, ako se o rodoljubji in domorodstvu razgovarja ...«. Pojasnil pa je tudi, zakaj je imel Francelj toliko težav ne le z oblastmi, marveč tudi sicer: »... Njegov nagli temperament in svojeglavost sta mu največ kriva, da ni kraj velikega znanja in duševnih sposobnosti dosegel večje časti ...«, čeprav je bil »... kot človek pošten, značajan, ljudomil in milostljiv ...«.⁷⁵

V nekrologu v *Ljubljanskem Zvonu* so zapisali, da je bil Francelj »zaveden Slovenec«, ki je »objemal z isto ljubeznijo kakor slovenski narod tudi bratovski hrvaški narod ...«.⁷⁶

V hrvaški publikaciji *Znameniti i zaslužni Hrvati 925–1925*⁷⁷ so Francelju posvetili nekaj vrstic. Označili so ga kot profesorja in književnika, ki je »osnovao prvi pučki list ...« in napisal dve knjigi.⁷⁸

Svoje geslo ima Francelj tudi v Slovenskem biografskem leksikonu z oznako »narodni gospodar«.⁷⁹ Oznaka za Francelja zagotovo ni primerna, saj o njegovem bogatem delu pove premalo. Ne označuje ne Franceljeve vsestranske dejavnosti in prizadevanj za dvig narodove izobraženosti in znanja ne dela za večjo politično, kulturno in gospodarsko prosvetljenost; predvsem pa je povsem zamolčan pomen njegovega vztrajnega dela za dvig nacionalne in politične samozavesti hrvaškega naroda.

SUMMARY

SLOVENE INTELLECTUALS – EMIGRANTS IN CROATIA: THE CASE OF JERNEJ FRANCELJ (1821–1889)

Irena Gantar Godina

After 1848 and 1851, respectively, neoabsolutist policy began to inaugurate a vigorous policy of Germanization of the whole Habsburg Monarchy. The aim of the bureaucratic reforms was to form a single administration run by the German-speaking officials for the whole country. Along with the introduction of a unique, one-language state, Alexander Bach's aim was also to suppress all national movements, particularly Slavic. Among German speaking officials whose task was to implement German language were also Slovene intellectuals, scholars and gymnasium professors, treated as "officials", state bureau-

⁷⁴ J. Trdina, nav. d.

⁷⁵ Ivan Križan, *Jarnej Francelj*, Kres 1885, str. 424.

⁷⁶ Fran Levec, *Jernej Francelj*, *Ljubljanski Zvon*, št. 7, let. IX, 1889, str. 448.

⁷⁷ *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925–1925*, Prigodom proslave 1000-godišnjice hrvatskog kraljevstva, Zagreb 1925, str. 82.

⁷⁸ Nav. d.

⁷⁹ *Francelj Jernej*, SBL, v Ljubljani 1925–1932, str. 184–185.

crats. Due to their political affiliation, many of them could find a proper job only out of Slovene lands. The main destination, directed by the state authorities was Croatia, the then one of the constitutional parts of Hungarian part of the Habsburg Monarchy. One of those who has been given opportunity of employment there, was also Jernej Bartol(omej) Francelj, professor of History, Geography and Slavic languages, in police records noted as "Illyrist and Pan-Slavist". Thus, he has finally – after lecturing at Rijeka and Zagreb Gymnaziums - permanently settled only in Varaždin, where he taught at the Varaždin Gymnazium. His great wish and aim was to educate not only the pupils but also Croatian farmers and craftsmen. For these reasons, he began to publish a populist paper Puèki prijatelj (Peoples' Friend) in which he directed his attention mainly to general education of people, mainly the farmers; he also paid great attention to education of women. His great interest was to introduce a more intensive development of agriculture in Croatia. Although limited with the then political constellation in Croatia, his articles were not strictly apolitical; he has never denied his sympathies for Illyrians and Illyrian language, his sympathies for the national policy of the Czechs, and sympathies for Croatian national politicians versus Hungarian ones. Although he has been entirely bonded with the Croatian society, he has never denied his everlasting devotion to his homeland, Slovenia.

Irena Gantar Godina, Doctor of Historical Science, Assistant Professor and Research Adviser at the Institute for Slovenian Emigration Studies of Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts in Ljubljana, Slovenia.